

Облік і оподаткування

УДК 338.5:336.225.673

Грищук Ганна Валеріївна

доктор філософії з обліку та оподаткування,

доцент кафедри обліку та аудиту

Державний податковий університет

Hryshchuk Hanna

Doctor of Philosophy in Accounting and Taxation,

Associate Professor of the Department of Accounting and Audit

State Tax University

ORCID: 0000-0001-9532-7265

Пономаренко Андрій Сергійович

аспірант відділу фінансової політики,

Державного науково-дослідного інституту

інформатизації та моделювання економіки

Ponomarenko Andrii

PhD Student at the Department of Financial Policy

State Scientific Research Institute for Informatization and Economic Modeling

**ТРАНСФЕРТНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ В СИСТЕМІ
ОПОДАТКУВАННЯ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, ІСТОРІЯ
РОЗВИТКУ ТА РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ
TRANSFER PRICING IN THE TAXATION SYSTEM: REASONS OF
EMERGENCE, HISTORY OF DEVELOPMENT AND TODAY'S
REALITIES**

Анотація. Вступ. Трансфертне ціноутворення є важливою складовою податкового регулювання в умовах глобалізації. Для України в період воєнного стану питання контролю за операціями між пов'язаними

особами є особливо актуальним, оскільки має прямий вплив на наповнення бюджету та податкову справедливість. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати причини виникнення трансфертного ціноутворення в світі, простежити його історичний розвиток та охарактеризувати сучасні виклики і практику його застосування в Україні.

Мета. Метою статті є дослідження причин виникнення, історії розвитку трансфертного ціноутворення через призму вітчизняної та міжнародної економіки, а також оцінка його ролі у вітчизняній системі оподаткування в реаліях сьогодення.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження слугували монографії, наукові публікації вчених з проблем трансфертного ціноутворення, минулі публікації авторів статті, аналітичні звіти Державної податкової служби України та інше. Методологічною основою проведеного дослідження стало використання наступних методів: логічний аналіз, системний підхід, узагальнення, історичний та емпіричний методи тощо.

Результати. У статті досліджено підходи до визначення понять «трансфертна ціна» і «трансфертне ціноутворення». Проаналізовано історичні аспекти становлення та розвитку трансфертного ціноутворення в світі. Розкрито основні етапи розвитку трансферного ціноутворення у глобальній та вітчизняній економіці. Узагальнено характерні особливості трансфертного ціноутворення в системі оподаткування. Наголошено на тому, що складність оподаткування є важливим аспектом, який слід враховувати під час визначення стану податкового контролю за трансфертним ціноутворенням і його впливу на діяльність транснаціональних корпорацій.

Перспективи. У майбутніх наукових дослідженнях увага буде зосереджена на побудові вітчизняної системи податкового контролю за

трансфертним ціноутворенням з урахуванням зарубіжного досвіду провідних країн світу.

Ключові слова: трансфертне ціноутворення, трансфертна ціна, контрольовані операції, транснаціональні компанії, податковий контроль, система оподаткування.

Summary. *Introduction. Transfer pricing is an important component of tax regulation in the context of globalization. For Ukraine, during the period of martial law, the issue of control over transactions between related parties is particularly relevant, as it has a direct impact on budget revenues and tax justice. In this regard, it is necessary to analyze the reasons for the emergence of transfer pricing in the world, trace its historical development and characterize the current challenges and practice of its application in Ukraine.*

Purpose. The purpose of the article is to study the reasons for the emergence and history of transfer pricing development through the prism of the national and international economies, and also to assess its role in the national taxation system in the current realities.

Materials and methods. The research materials were monographs, scientific publications of scholars on transfer pricing, previous publications of the authors of the article, analytical reports of the State Tax Service of Ukraine, etc. The methodological basis of the study was the use of the following methods: logical analysis, systematic approach, generalization, historical and empirical methods, etc.

Results. The article examines approaches to defining the concepts of "transfer price" and "transfer pricing". The historical aspects of the formation and development of transfer pricing in the world are analyzed. The main stages of development of transfer pricing in the global and domestic economy are revealed. The characteristic features of transfer pricing in the taxation system are generalized. It is emphasized that the complexity of taxation is an important

aspect that should be taken into account when determining the status of tax control over transfer pricing and its impact on the activities of multinational corporations.

Discussion. Future research will focus on building a domestic system of tax control over transfer pricing, taking into account the foreign experience of the leading countries of the world.

Key words: *transfer pricing, transfer price, controlled transactions, multinational companies, tax control, taxation system.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економіки трансфертне ціноутворення набуває особливої значущості як інструмент забезпечення податкової рівноваги між країнами. З розвитком транснаціонального бізнесу зростає кількість транскордонних операцій між пов'язаними особами, що, у свою чергу, підвищує ризики зловживань з метою мінімізації податкових зобов'язань шляхом маніпулювання цінами у таких операціях. Особливо гостро проблема постає в країнах з розвиненим експортно-орієнтованим сектором економіки та високим рівнем залежності від податкових надходжень до бюджету – таких як Україна. Крім того, для нашої країни ця проблема є ще більш актуальною в умовах воєнного стану, адже повномасштабна агресія з боку росії спричинила значні виклики для державного бюджету. Обмеженість бюджетних ресурсів, потреба у фінансуванні оборони, збереження соціальних виплат і відбудова інфраструктури висувають високі вимоги до ефективного адміністрування податків. Однак нестабільність ринків, логістичні обмеження та зміни в міжнародних ланцюгах постачання ускладнюють визначення ринкових цін, що створює додаткові ризики як для платників податків, так і для контролюючих органів. В умовах війни контроль за трансфертним ціноутворенням є не лише податковою, а й стратегічною функцією держави, яка спрямована на захист економічного

суверенітету та справедливий розподіл податкового навантаження між бізнесом і суспільством.

Попри тривалу історію становлення інституту трансфертного ціноутворення та адаптацію українського законодавства до міжнародних стандартів, на практиці спостерігаються численні порушення, зростання кількості судових спорів, невизначеність у підходах до аналізу зіставності та труднощі із застосуванням принципу «витягнутої руки». Все це свідчить про необхідність глибшого дослідження причин виникнення, історичних етапів становлення та сучасних викликів трансфертного ціноутворення як ключового елементу податкової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у проведення наукових досліджень еволюції норм трансфертного ціноутворення та проблемних питань на національному та світовому ринках зроблено провідними науковцями. Зокрема, Дзюба П. [3] висвітлює економічний зміст трансфертного ціноутворення та характеризує його специфіку на національному та глобальному рівнях. Ніценко В., Чукурна О. [5] розглядають історичний розвиток трансфертного ціноутворення у світі в цілому та в Україні зокрема. Вітчизняний науковець Краєвський В. [4; 10] досліджує інституційні підходи до трансфертного ціноутворення у вітчизняній і зарубіжній податковій практиці. Наукові праці Муравського О. [4; 9; 10] спрямовані на дослідження обліку та контролю операцій трансфертного ціноутворення на засадах податкового комплаєнс. Скорик М., Грищук Г. [1; 7] розкривають роль трансфертного ціноутворення як податкового інституту регулювання правил, які застосовують до контрольованих операцій між асоційованими підприємствами та спрямовані на визначення бази оподаткування відповідно до принципу «витягнутої руки». Наукова праця Поліщука С. [10] спрямована на дослідження облікової

інтерпретації операцій трансфертного ціноутворення у контексті викликів уніфікації та сфери концептуальних розбіжностей.

Разом із тим, в умовах глобалізаційних трансформацій зростає роль трансфертного ціноутворення як механізму управління прибутком між асоційованими підприємствами та оптимізації бази оподаткування. У зв'язку з цим важливо дослідити причини виникнення та історію становлення трансфертного ціноутворення, що стане основою для формування його характерних особливостей у сучасній системі оподаткування України.

Метою статті є дослідження причин виникнення, історії розвитку трансфертного ціноутворення через призму вітчизняної та міжнародної економіки, а також оцінка його ролі у системі оподаткування України в реаліях сьогодення.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження слугували монографії, наукові публікації вчених з проблем трансфертного ціноутворення, минулі публікації авторів статті, аналітичні звіти Державної податкової служби України та ін. Методологічною основою проведеного дослідження стало використання наступних методів: логічний аналіз (при обґрунтуванні проблематики, формулюванні висновків і систематизації матеріалу), системний підхід (при розкритті трансфертного ціноутворення як елементу цілісної податкової системи у трьох площинах: глобальній, національній та прикладній), узагальнення (для формування висновків проведеного дослідження), історичний (при дослідженні становлення та розвитку трансфертного ціноутворення) та емпіричний (з метою аналізу статистичних даних) методи тощо.

Виклад основного матеріалу. Історичні аспекти становлення та розвитку трансфертного ціноутворення в світі припадають на кінець XIX – початок XX століття. Передумовою виникнення трансфертного ціноутворення є відокремлення трансфертної ціни від механізму

визначення ринкових цін. У цьому аспекті трансфертна ціна є різновидом специфічних цін, що відображає вартість товарів або послуг, які вироблені пов'язаними компаніями або структурними підрозділами однієї компанії [7]. Крім того, до основних причин виникнення такого явища як трансфертне ціноутворення в глобальній економіці можна віднести зростання обсягів міжнародної торгівлі та діяльності транснаціональних корпорацій, мотивація компаній до мінімізації податкових зобов'язань, виникнення схем виведення прибутку з юрисдикцій з високим оподаткуванням, потреба держав у контролі за податковими базами.

Варто визначити, що у широкому значенні поняття трансфертного ціноутворення являє собою процес визначення трансфертної ціни, а у вузькому значенні – це сукупність економічних відносин, які виникають у процесі розрахунку трансфертної ціни на товари, послуги або фактори виробництва між пов'язаними компаніями або структурними підрозділами однієї компанії при умові, якщо об'єкт торгівлі перетинає митний кордон [3, с. 17].

Етапи становлення та розвитку трансферного ціноутворення охоплюють чотири основні періоди.

I етап (кінець XIX – початок XX ст.). Перші згадки про трансфертне ціноутворення зустрічаються в окремих галузях Англії. У цей період розвитку господарських відносин у підприємств починають формуватися окремі структурні підрозділи. Вперше з'являється поняття трансфертної ціни, яка виконує передусім контрольну й облікову функції.

II етап (середина XX ст.). У проміжку 1930-1960 роках розвиток трансфертного ціноутворення відбувався в умовах епохи масового збуту. У цей час було закладено перші підходи до систематизації та класифікації внутрішньогосподарських цін. Трансфертне ціноутворення почало виконувати ключову роль у системі внутрішнього управлінського обліку та аналізу.

III етап (кінець XX ст.). У 1960-х роках трансфертне ціноутворення стало важливою частиною корпоративного управління, особливо в умовах утворення великих холдингів у Великій Британії, США та Японії. Після здобуття незалежності країнами Азії та Африки транснаціональні компанії почали занижувати ціни на експорт сировини, що призвело до податкових втрат. У відповідь США першими запровадили правове регулювання трансфертного ціноутворення, а згодом питання було врегульовано і на міжнародному рівні. Основним міжнародним стандартом став принцип «втягнутої руки», закріплений у документах Організації економічного співробітництва та розвитку 1976 та 1979 років.

IV етап (XXI ст.). Четвертий етап характеризується активним становленням ринкових відносин і посиленням конкуренції між новими учасниками ринку. На цьому тлі особливої важливості набувають питання оптимізації механізмів формування внутрішніх цін із метою збереження податкової бази в умовах цінових маніпуляцій [5].

Розглянувши світовий досвід становлення та розвитку трансфертного ціноутворення, необхідно дослідити вітчизняну практику.

I етап (початок становлення з 1930 року). Формування ключових понять трансфертного ціноутворення у внутрішньозаводських розрахунках та управлінському обліку.

II етап (середина XX ст.). Трансферні ціни прирівнюються до нормативної ціни продукції.

III етап (1987–1993 рр.). Створення центрів відповідальності в компаніях, де трансферна ціна стає критерієм оцінки їхньої діяльності.

IV етап (з 1994 року до сьогодні). Компанії отримують економічну незалежність і можливість самостійно формувати інформацію про витрати, результати та трансфертні ціни для управлінських потреб [7].

На основі проведених досліджень на рис. 1 узагальнено особливості трансфертного ціноутворення в системі оподаткування.

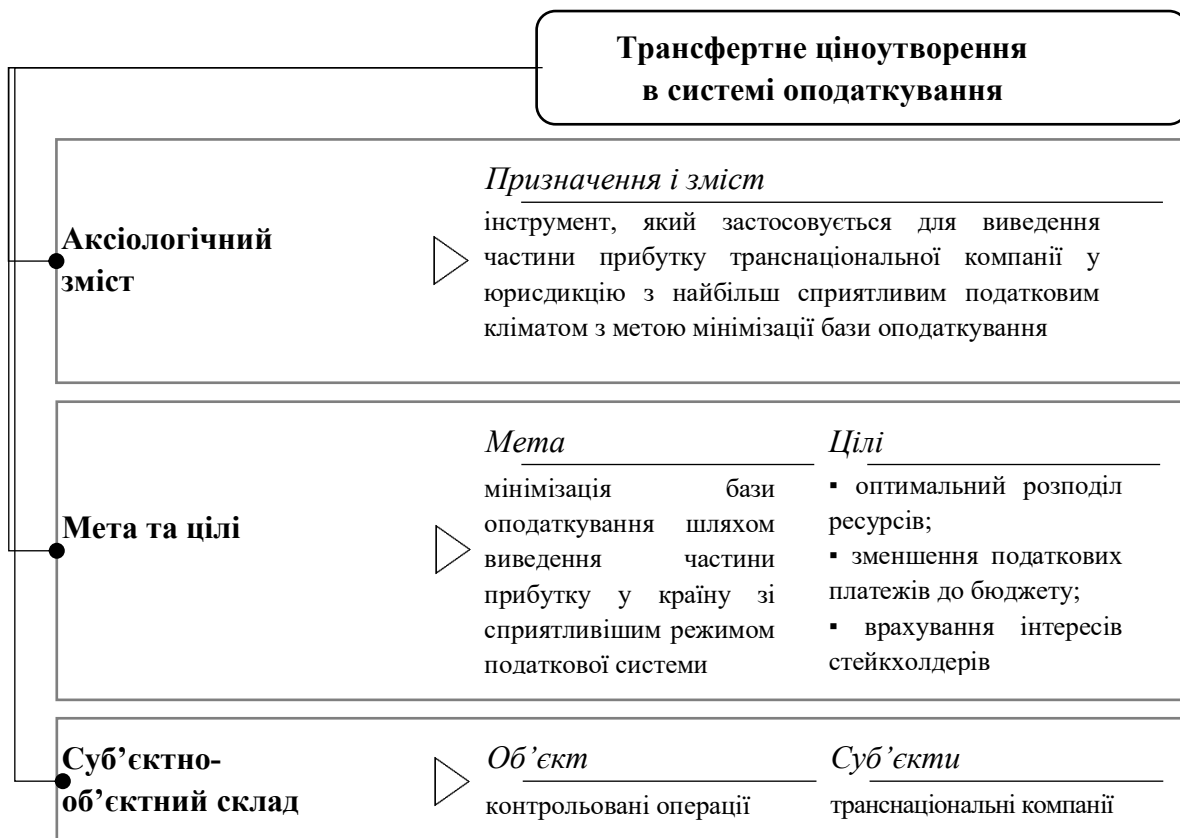


Рис. 1. Характерні особливості трансфертного ціноутворення в системі оподаткування

Джерело: узагальнено авторами на основі [7; 9]

Законодавча база у сфері трансфертного ціноутворення в Україні є комплексною та постійно вдосконалюється. Вона включає національні законодавчі акти, методичні рекомендації Міністерства фінансів України та роз'яснення Державної податкової служби України, а також Настанови Організації економічного співробітництва та розвитку з трансфертного ціноутворення, план BEPS тощо. Основні трансформації нормативно-правових документів у сфері трансфертного ціноутворення в Україні за 2015-2024 роки представлено на рис. 2.

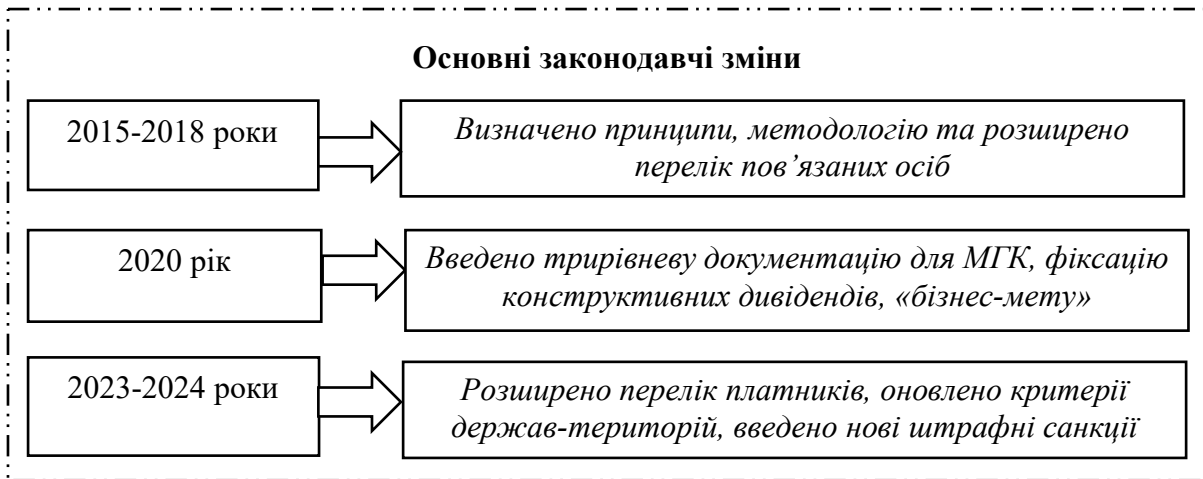


Рис. 2. Законодавчі зміни у сфері трансфертного ціноутворення в Україні

Джерело: узагальнено авторами на основі [10]

Варто відзначити, що на сьогодні трансфертне ціноутворення посідає перше місце за шкалою складності серед податкових питань за результатами Глобального огляду податкової складності ТНК за 2022 рік (табл. 1).

Таблиця 1

Шкала складності з податкових питань

№ з/п	Податкове питання	Складність
1	Трансфертне ціноутворення	60%
2	Загальне правило запобігання ухиленню	49%
3	Контрольована іноземна корпорація	49%
4	Корпоративні реорганізації	48%
5	Інвестиційні пільги	47%
6	Відсотки і недостатня капіталізація	45%
7	Роялті	43%
8	Приріст капіталу і збитки	42%
9	Дивіденди	42%
10	Компенсація збитків	41%

Джерело: узагальнено авторами на основі [8]

Високий рівень складності оподаткування є суттєвим чинником, що впливає на ефективність податкового контролю у сфері трансфертного ціноутворення та на діяльність транснаціональних компаній. Податкові

системи країн постійно стикаються з викликами, пов'язаними з адаптацією до нових норм трансфертного ціноутворення, процесами цифровізації та глобальною конкуренцією у сфері оподаткування, що загалом формує рівень складності податкових режимів [2]. За даними Державної податкової служби України обсяг контрольованих операцій становив 2,4 трлн. грн у середньому за останні десять років, що є надзвичайно великими обсягами проведених трансакцій [6]. Результати перевірок контролюючих органів щодо дотримання платниками податків принципу «вितягнутої руки» представлені на рис. 3.

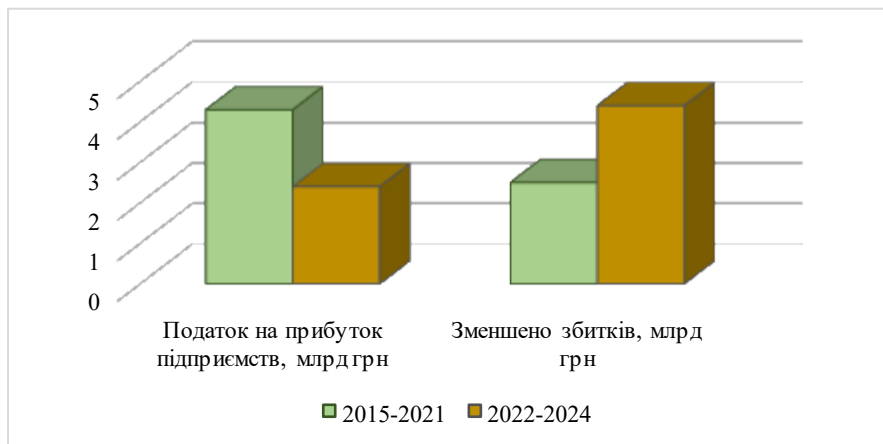


Рис. 3. Результати перевірок дотримання принципу «вितягнутої руки» органами Державної податкової служби України за 2015–2024 роки

Джерело: узагальнено авторами на основі [6]

За досліджений період проведено 129 податкових перевірок, з яких 70% завершилися donaraxuvanniam, триває ще 53 перевірки. Дані рис. 3 свідчать про ефективність проведених податкових перевірок, які базуються на таких показниках:

- кількість уточнених декларацій та ефективність перевірок зросли після запровадження трирівневої моделі звітності з трансфертного ціноутворення, рекомендованої Організацією економічного співробітництва та розвитку (крок 13 Плану BEPS) після 2020 року;

– умови воєнного стану з 2022 роки не зупинили податковий контроль трансфертного ціноутворення, проте перевірки стали більш вибірковими, – основний фокус на великих платниках податків;

– нові вимоги 2023-2024 рр. (жорсткіші штрафи, уточнення критеріїв) збільшують стримуючий ефект і фінансову ефективність податкових перевірок.

Однак, необхідно акцентувати увагу, що від рівня податкової складності, в контексті суттєвих чинників, що ускладнюють систему оподаткування корпоративного прибутку в країні, де запроваджено трансфертне ціноутворення і провадять господарську діяльність транснаціональні компанії, залежить рівень податкових надходжень до бюджету країни і ступінь довіри компаній до податкового регулювання контролюючих органів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, трансфертне ціноутворення виникло як інструмент внутрішнього управління у великих корпораціях, але з часом стало ключовим елементом міжнародного податкового регулювання. Історичний аналіз показав, що етапи розвитку трансфертного ціноутворення в Україні тісно пов'язані з трансформацією економіки – від централізованого планування до ринкових відносин, що зумовило поступову інтеграцію у світову податкову систему. Проте, незважаючи на адаптацію українського законодавства до міжнародних стандартів, на практиці зберігаються проблеми з визначенням ринкових умов, аналізом зіставності, підготовкою документації та ризиками податкових спорів.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на системі податкового контролю за трансфертним ціноутворенням з урахуванням зарубіжного досвіду провідних країн світу. Це надасть змогу покращити організаційно-методичні та практико-орієнтовані засади проведення податкових перевірок.

Література

1. Грищук Г. В. Принцип «вितягнутої руки» як світовий стандарт контролю за трансфертним ціноутворенням. *Актуальні проблеми економіки та суспільства в сучасному світі : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Східноєвропейський центр наукових досліджень (Черкаси, 2 травня 2025 р.). Research Europe, 2025. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2025/05/re-02.05.2025.pdf> (дата звернення: 12.06.2025).
2. Грищук Г. В., Чепіль С. О. Податковий контроль як інструмент протидії тіньовій економіці в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2024. Вип. 2 (74). С. 100–107. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/3070> (дата звернення: 09.06.2025).
3. Дзюба П. В. Трансфертне ціноутворення: економічний зміст і специфіка. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 14–22.
4. Краєвський В. М., Муравський О. Ю. Ризикоорієнтований підхід в системі податкового контролю за трансфертним ціноутворенням. *Український економічний часопис*. 2023. № 1. С. 23–28. <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2023-1-4>.
5. Ніценко В. С., Чукурна О. П. Періодизація трансфертного ціноутворення в контексті розвитку економічної думки. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4484e063-17ef-462c-b259-541255ae10cd/content> (дата звернення: 16.06.2025).
6. Результати роботи ДПС щодо податкового контролю за трансфертним ціноутворенням (грудень 2024 року). *Офіційний сайт Державної податкової служби України*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/transfertne-tsinoutvorennya-ta-mijnarodne-opodatkuvannya/transfertne-tsinoutvorennya/prezentatsiyni-materiali/print-851139.html> (дата звернення:

21.06.2025).

7. Скорик М. О., Грищук Г. В. Трансфертне ціноутворення : навчальний посібник. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. 144 с. URL: https://dpu.edu.ua/images/Documents/NAUKA/Naukova%20biblioteka/Navcalno-metodicna%20literatura/T/Transfertne_Cinoutvorennia.pdf (дата звернення: 10.06.2025).

8. Global MNC Tax Complexity Survey 2022. URL: https://www.accounting-for-transparency.de/wp-content/uploads/2023/11/2022_TCI_Report.pdf (дата звернення: 21.06.2025).

9. Muravskiy O. Yu. Methodological tools for making management decisions on transfer pricing. *Економіка розвитку систем*. 2023. № 6 (1). С. 4–15. <https://doi.org/10.32782/2707-8019/2023-2-1>.

10. Transfer pricing in Ukraine: a system of analytical, digital, and control management : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. 132 p. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/606> (дата звернення: 22.06.2025).

References

1. Hryshchuk, H. V. (2025). Pryntsyp "vytiahnutoi ruky" yak svitovyi standart kontroliu za transfertnym tsinoutvorenniam [The arm's length principle as a global standard for transfer pricing control]. *Aktualni problemy ekonomiky ta suspilstva v suchasnomu sviti: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Skhidnoievropeiskiy tsentr naukovykh doslidzhen (Cherkasy, 2 travnia 2025 r.). Research Europe. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2025/05/re-02.05.2025.pdf> [in Ukrainian].

2. Hryshchuk, H. V., Chepil, S. O. (2024). Podatkovyi kontrol yak instrument protydyi tinovii ekonomitsi v Ukraini [Tax control as a tool to counteract the shadow economy in Ukraine]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky*. Vyp. 2 (74). pp. 100–107. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/3070> [in Ukrainian].

3. Dziuba, P. V. (2006). Transfertne tsinoutvorennia: ekonomichniy zmist i spetsyfika [Transfer pricing: economic content and specifics]. *Ekonomika Ukrainy*. № 1. pp. 14–22 [in Ukrainian].

4. Kraievskiy, V. M., Muravskiy, O. Yu. (2023). Ryzykooorientovanyi pidkhid v systemi podatkovoho kontroliu za transfertnym tsinoutvorenniam [Risk-based approach in the system of tax control over transfer pricing]. *Ukrainskyi ekonomichnyi chasopys*. № 1. pp. 23–28. <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2023-1-4> [in Ukrainian].

5. Nitsenko, V. S., Chukurna, O. P. Periodyzatsiia transfertnoho tsinoutvorennia v konteksti rozvytku ekonomichnoi dumky [Periodization of transfer pricing in the context of economic thought]. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4484e063-17ef-462c-b259-541255ae10cd/content> [in Ukrainian].

6. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. Rezultaty roboty DPS shchodo podatkovoho kontroliu za transfertnym tsinoutvorenniam (hruden 2024 roku). URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/transfertne-tsinoutvorennia-ta-mijnarodne-opodatkovannya/transfertne-tsinoutvorennia/prezentatsiyni-materiali/print-851139.html> [in Ukrainian].

7. Skoryk, M. O., Hryshchuk, H. V. (2024). Transfertne tsinoutvorennia [Transfer pricing]: navchalnyi posibnyk. Irpin: Derzhavnyi podatkovyi universytet. 144 p. URL:

https://dpu.edu.ua/images/Documents/NAUKA/Naukova%20biblioteka/Navcalno-metodicna%20literatura/T/Transfertne_Cinoutvorennia.pdf [in Ukrainian].

8. Global MNC Tax Complexity Survey 2022. URL: https://www.accounting-for-transparency.de/wp-content/uploads/2023/11/2022_TCI_Report.pdf.

9. Muravskyi, O. Yu. (2023). Methodological tools for making management decisions on transfer pricing. *Economics of system development*. № 6 (1). pp. 4–15. <https://doi.org/10.32782/2707-8019/2023-2-1>.

10. Transfer pricing in Ukraine: a system of analytical, digital, and control management: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2025. 132 p. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/606> [in English, Ukrainian].